

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/54/26-30>

Mahir Qəribov

Bakı Dövlət Universiteti

tarix üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0002-8183-5802>

mahir_garibov@yahoo.com

Türkiyə mətbuatında Əhməd bəy Ağaoğlunun ömrünün son günləri və dünyasını dəyişməsinə dair yazılar

Xülasə

Türk dünyasının böyük fikir adamlarından olan Əhməd bəy Ağaoğlu Azərbaycan və Türkiyə mətbuat tarixində, bütövlükdə türk dünyasında öz mövqeyi ilə dərin iz buraxan ədiblərdən olmuşdur. O, milliyyətçi-liberal mövqeyini qoruyub saxlamış və 1939-cu ildə ölümünə qədər sözünü çəkinmədən deyən müstəqil jurnalist kimi azad sözün, demokratik tənqidi tərəfdarı olmuşdur. Ağaoğlunun həyatı, yaradıcılığı, yazıçı və jurnalistika görüşləri onun ədəbi həyatını da şəxələndirmişdir.

Ömrünün böyük hissəsini müxtəlif qəzet və dərgilərdə yazılar yazmaqla keçirən Ağaoğlunun ömrünün son günləri ilə bağlı dövrün mətbuat materiallarının təhlili göstərir ki, Ağaoğlunun vəfatı xəbəri Türkiyənin aparıcı qəzetlərində geniş şəkildə işıqlandırılmışdır. Bu tədqiqatda “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta” və “Yeni Sabah” qəzetlərində dərc olunan yazılar araşdırılır. Məqalənin məqsədi Türkiyə ictimaiyyətində Əhməd bəy Ağaoğlunun ömrünün son günləri, həmçinin həyatında az bilinən məqamları üzə çıxarmaqdır.

Açar sözlər: *Türkiyə mətbuatı, Əhməd Ağaoğlu, ictimai fikir, “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta”, “Yeni Sabah”*

Mahir Garibov

Baku State University

PhD in History

<https://orcid.org/0009-0002-8183-5802>

mahir_garibov@yahoo.com

Articles in the Turkish Press about the Last Days of Ahmet Bey Aghaoglu's Life and His Death

Abstract

Ahmet Bey Ağaoğlu, one of the great intellectuals of the Turkish world, was among the writers who left a profound mark through his stance in the history of the Azerbaijani and Turkish press, as well as in the broader Turkish world. He maintained his nationalist-liberal position and, until his death in 1939, remained an independent journalist who spoke frankly, advocating freedom of expression and democratic thought. Ağaoğlu's life, literary activity, and journalistic views also diversified his intellectual career.

Having spent most of his life writing for various newspapers and magazines, the analysis of press materials from the period shows that news of Ağaoğlu's death was widely covered in Türkiye's leading newspapers. This study examines articles published in the newspapers “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta”, and “Yeni Sabah”. The aim of the article is to reveal the Turkish public's response to the final days of Ahmet Bey Ağaoğlu's life, as well as lesser-known aspects of his biography.

Keywords: *Turkish press, Ahmet Ağaoğlu, public opinion, “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta”, “Yeni Sabah”*

Giriş

XX əsrin əvvəllərində türk dünyasının ictimai-siyasi və mədəni həyatında dərin izlər buraxan, öz fikirləri və qələmi ilə dərin hörmət qazanan şəxsiyyətlərdən biri Əhməd bəy Ağaoğludur. Şuşada doğulan, əslən qarabağlı ziyalı, publisist, filosof və ictimai xadim kimi tanınan Ağaoğlu həm Qafqazda, həm də Türkiyədə millətçilik ideyalarının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Onun fəaliyyəti təkcə siyasi müstəvidə deyil, həm də maarifçilik, hüquq bərabərliyi, qadın azadlığı və modern dövlətçilik prinsiplərinin inkişafında əhəmiyyətli izlər buraxmışdır. Ağaoğlunun ictimai-siyasi və ideoloji baxışları, xüsusilə türkçülük anlayışına verdiyi məna və bu istiqamətdə həyata keçirdiyi fəaliyyətlər həm milli oyanış prosesinə, həm də türk xalqları arasında milli birlik ideyasının yayılmasına ciddi təsir göstərmişdir. O, türk xalqları arasında ortaq dilin, tarix şüurunun və mədəni dəyərlərin gücləndirilməsini başlıca amil kimi görürdü (Ağaoğlu, 2013, s. 17). Əhməd bəy Ağaoğlunun ömrünün son illəri İstanbulda keçmiş, o, burada həm elmi-akademik, həm də ictimai-siyasi fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1939-cu ildə isə onun vəfatı ilə bağlı xəbərlər Türkiyə dövrü mətbuatında geniş əks-səda doğurmuşdur. O dövrün qəzetləri — “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta” və “Yeni Sabah” — Ağaoğlunun şəxsiyyətinə, ideyalarına və xidmətlərinə xüsusi diqqət göstərmişdir. Bu fakt onun yalnız bir intellektual kimi deyil, həm də milli ideologiyanın öndərlərindən biri kimi qəbul edildiyini göstərir (Qarayev, 2009, s. 25).

Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, Əhməd bəy Ağaoğlunun fikirləri və mədəni irsi bu gün də türk dünyasının ictimai və siyasi fikrində aktualdır. Onun ideyaları müasir dövrdə milli kimlik, mədəniyyətlərarası dialoq və türk dünyasının integrasiyası məsələlərinin tədqiqində mühüm nəzəri baza təşkil edir.

Tədqiqat

Bu tədqiqatın məqsədi Əhməd bəy Ağaoğlunun həyatının son dövrləri və ömrünün son günlərini Türkiyə mətbuatında necə işıqlandırıldığını müəyyənləşdirmək və o dövrün ictimai münasibətləri, onun şəxsiyyəti və fəaliyyətinə münasibəti təhlil etməkdir. Araşdırmada əsas mənbələr kimi 1930-cu illərin Türkiyə qəzet materiallarından istifadə olunur. 1933-cü ildə Türkiyədə gündəlik nəşrə başlayan “Akın” qəzetinin ilk sayında “Qəzetəmizin yolu, istəyimiz və üslubumuz” adlı məqaləsində qəzeti cumhuriyyətçi, xalqçı və inqilabçı kimi təqdim edir və izləyəcəyi yolun ana xətlərini müəyyən edir. “Akın” qəzeti Anadolu bölgəsində geniş oxucu kütləsinə malik olur. Demokratik prinsipləri rəhbər tutan bu qəzetin əsas qayəsini Əhməd bəy Ağaoğlu belə yazırdı: “Demokratiyanı, azadlığı, vəzifə məsuliyyətini xatırlatmaq istəyən ‘Akın’ yaxşıya — yaxşı, pisə — pis deməkdən çəkinmir, vətənsəverliklə irəliləyir” (Ağaoğlu, 1933, s. 4).

Əhməd bəy Ağaoğlu sözünü açıq və birbaşa ünvanına deyirdi, müraciət etdiyi tərəfin qərəzli, məsələnin həllinə müxtəlif bəhanələrlə əngəl olmaq istəyinə qarşı sərt təpki verirdi. O, bütün varlığı ilə türk dünyasına, onun tarixinə, gələcək taleyinə bağlı bir mücahid olub. Özünə ikinci vətən saydığı Türkiyədə daha böyük əzmlə, qətiyyətlə, gecəli-gündüzlü, qibtəedici bir səylə çalışıb (Kaya, 2015, s. 7). Məhz bu əzm və iradənin nəticəsi idi ki, Əhməd bəy Ağaoğlunun 19 may 1939-cu ildə vəfatı Türkiyə ictimaiyyətində dərin kədər və minnətdarlıq hissi ilə qarşılanmışdır.

Tədqiqat çərçivəsində araşdırılan qəzetlər — “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta” və “Yeni Sabah” — həm xəbər, həm də publisistik janrda materiallar dərc etmişdir. Bu yazılarda Ağaoğlunun şəxsiyyəti, elmi fəaliyyəti və milli ideologiyaya töhfələri müxtəlif prizmadan qiymətləndirilmişdir.

“Son Telgraf” qəzetində Ağaoğlu obrazı

Ağaoğlunun 1939-cu il mayın 19-da vəfatı dövrün qəzetlərindən olan “Son Telgraf” qəzeti Bühran Cevatın qələmindən “Acı bir itki” başlığı ilə təqdim edilir. Cevat yazır: “Əhməd Ağaoğlu dünən səhər saatlarında vəfat etdi. Bu, türk ziyalıları və türk mətbuatı üçün ağır itkidir”. Bundan əlavə, Cevat Ağaoğlunun on gündür xəstə olduğunu, ancaq ölənə qədər enerjisini və zəkasını işlətdiyini əlavə edib. Qəzet səhifələrində Ağaoğlunun yeni yazısını axtararkən onun ölüm xəbərinə rast gəlmək Cevat və mətbuat ictimaiyyəti üçün nə qədər acı olduğunu dilə gətirib. Söz yox ki, Ağaoğlu dəyərli hüquq professoru, jurnalist, vətənpərvər, eyni zamanda namuslu və fəzilətli bir vətəndaşdır. Cevat Ağaoğlunun vəfatı xəbəri qarşısında onun şəxsiyyətinə verilən ümumi təqdir

hisslərini ifadə etməyi özünə borc bildiyini və yazısını böyük ehtiramla tamamladığını bildirir (Son Telgraf, 1939, s. 8). “Son Telgraf” qəzetinin 20 may 1939-cu il tarixli sayında isə “Millət ideoloquunu itirdik” sərlövhəli yazıda Ağaoğlunun Türkiyə Cümhuriyyətinin ideoloji işinin formalaşmasında oynadığı rolu xüsusi vurğulanırdı. Qəzet yazırdı ki, “Əhməd bəy millətin tərəqqi yolunda düşünən beyinlərindən biri idi” (Son Telgraf, 1939, s. 3). Bu məqalədə onun Atatürk dövrü modernləşmə siyasətinə verdiyi böyük dəstək xüsusi qeyd olunur.

“Tan” qəzetinin yazısı

Liberal və mədəniyyət yönümlü “Tan” qəzeti Ağaoğlunu əsasən maarifçi ziyalı kimi təqdim etmişdir. 20 may 1939-cu il tarixli “Tan” qəzetində Naci Sadullahın Ağaoğlu haqqında iki məqaləsi var. Qəzetin altıncı səhifəsində Sədullahın birinci yazısı “Ağaoğlunun evində gördüklərim” adlanır. O, Ağaoğlunun Nişantaşdakı evində gördüklərini çatdırmaqla yanaşı, bu hadisəyə öz hisslərini də əlavə edib: “Nişantaşdakı evin qapısından içəri girəndə Ağaoğlu Əhməd üçün ağlamaq mənim doyumsuz ehtiyacım idi. Amma Ağaoğlunu o ruh halında yazmaq isə mənim üçün vəzifə yox, sarsıdıcı bir cəza idi. Mən, oğlu Əbdürrəhmanın əlini sıxarkən bu cəzaya necə dözəcəyimi düşünürdüm” (Tan, 1939, s. 6). O, bu məsuliyyətli işi yerinə yetirməyin dözülməz kədərini də oxucularla bölüşür. Sədullah dərin kədərini heç bir şəkildə izah edə bilməyəcəyini əlavə edir. Əhməd Ağaoğlu beş uşağının əhatəsində çarpayıda dünyasını dəyişib. Övladlarının hər birinin kədərini müxtəlif cür ifadə etdiklərini deyən Sədullah məqalədə bunları geniş izah edib: “Ata!.. Sən pislik edənlərin düşməni idin! Bizi niyə tərk etdin, Ata?” Tezer hönkür-hönkür ağlayır, başqa küncdə Süreyya oturub. Süreyya ağlamır. Amma göz çeşmələrində səhra quruluğu var. Ölkənin ilk qadın vəkili Süreyya, deyəsən, bu gün həyatının ən böyük davasını itirib! Elektrik mühəndisi Əbdürrəhman və Daxili Ticarət Baş Müdir müavini Səməd mənimlədir! Görünən odur ki, onlar borclarını yerinə yetirmək üçün iradələrinin son zərrəsini də israf edirlər”. Eləcə də yazıdan da anlaşıldığı kimi, Ağaoğlun kiçik qızı Gültəkinə bacı-qardaşlarına əmanət etməyə xüsusi önəm verib. Hətta ölümünün son anında: “O çox balacadır. Bunu sizə həvalə edirəm... Nəzəriniz üzərində olsun!” (Tan, 1939, s. 6). Sadullahın yazısının son hissəsində Ağaoğlunun övladlarına nəsihət etdiyi, lakin bütün oxuculara örnək götürüləsi sözlər var: *“Başınızı əyməyin. İnsanın boynu yaş ağac kimidir. Bir dəfə əyildisə, bir daha düzəlməyəcək! Yalnız maddi ləzzətlərə tabe olaraq yaşamaq və ölmək acınacaqlı bir həyatdır. Amma haqsızlığa boyun əymədən yaşamaq və ölmək maddi ləzzət verməsə də, şərəflidir”*. Sadullah yazısının ən təsirli yeri kimi Ağaoğlunun son sözlərini qeyd edib: ... o, dönüb güldü: *“Sabaha hazırlaş: Səhv etmirəmsə, yetmiş illik pərdə bağlanacaq növbəti gün! Amma arxamca ağlamayın, heyif deməyin. Xoşbəxtlikdən ölüürəm. Beş körpəm yanımdadır. Onların hamısı həyata qarşı silahlanıb. Heç bir narahatlığım yoxdur. Mənim vicdanım heç bir pisliyə görə ağrımaz.”* (Bu zaman gözləri yenidən yaşla doldu) *Mən isə, (o, tibb bacısının əlini sıxdı) yetmiş il yaşadım ki, rahat ölə bilim. İstəyinə çatan adamın arxasınca ağlarlarmı?...* (Tan, 1939, s. 6)

Tan qəzetinin 21 may 1939-cu il tarixli nömrəsində isə *“Bir fikir adamının susan səsi”* başlıqlı yazıda müəllif Ağaoğlunun Avropa təhsilli, milli dəyərlərə bağlı ziyalı obrazını ön plana çıxarır. Qəzetin nəşiri yazırdı: *“O, Şərqi oyanışına Qərbin ağı, lakin Türk ruhu ilə xidmət edirdi”* (Tan, 1939, s. 2). Qəzet əməkdaşları Ağaoğlunun vəfatından dərin kədərləndiklərini “Günün Məsələləri” başlığı ilə çatdırırlar. Qəzetin baş redaktorunun yazdığı yazı da kədərin miqyasını üzə çıxarıb. Yazıda dünən mətbəəyə gələn kimi kədərli xəbəri eşidəndə atasını itirmək kimi kədərləndiyini, “Ağaoğlunun iyirmi beş ildir ona ata və müəllim” olduğunu bildirib. Davamında bildirilir ki, Ağaoğlu “Türk Ocağı”nda dövrün gənclərinə milli duyğular aşılayan, onlara bir ziyalı kimi həyatın ləzzətini daddıranlardandır. Onun müxtəlif məqalələri və konfransları ilə mahiyyətə bir nəsil atası olduğu da qeyd olunub (Çiftçiöglü, 2018, s. 177). Onun ölümü təkcə beş övladı deyil, türk heysiyyətli bütöv bir nəslə yetim qoyduğu yazıda yer alıb. Ağaoğlunun ölümündən bir həftə əvvəl qədər yazmağa davam etməsi və bu baxımdan dünyasını xoşbəxt dəyişməsi qəzetin oxucuya verdiyi qiymətli məlumatlar arasında idi. Belə ki; *“Ağaoğlu işini görüb, doğma yurdu, diyarına borcunu ödəyib, övladlarının hər birini ayrı bir fərd kimi böyüdü və ölkəyə hədiyyə edib, rahat yatağına şadlıqla uzanıb... Lakin ölkə onun ölümü ilə qiymətli oğlunu itirdi. Bu itkiyə görə onun öz övladları kimi vətəni də göz yaş tökdü.”* (Tan, 1939, s. 5)

“Cumhuriyyət” və “Ulus” qəzetlərində Ağaoğluya münasibət

“Cümhuriyyət” qəzeti Ağaoğlunun ölüm xəbərini 20 may nəşrində “Bir Cümhuriyyət fikirçisi dünyasını dəyişdi” başlığı ilə növbəti gün isə birinci səhifəsində “Acılı bir itki” başlığı ilə dərc edib. Qəzet nəşirləri, mütəfəkkir və yazarlar Əhməd Ağaoğlunun vəfatını böyük hüznə eşitdiklərini bildiriblər. Üstəlik, qəzet Ağaoğlunun ölümü üçün ayrılmış köşə yazısında dünən günortaya doğru son dəqiqələrinin yaxınlaşdığını anlaşıldığını, yatağının başına toplaşan övladlarına isə “ölümün təbii bir hadisə olduğunu və hər zaman nikbin qalmaq” nəsihətindən sonra böyük bir sakitlik içində dünyasını dəyişdiyi qeyd edilib (Cümhuriyyət, 1939, s. 3). Ölüm xəbərinin davamında (qəzetin 3-cü səhifəsində) Ağaoğlunun doğumundan ölümünə qədər olan həyatından hissələr təqdim olunur və bildirilirdi ki, onun maarifçilik fəaliyyəti “Türk gəncliyi üçün istiqamətverici məktəb” idi. Rəsmi siyasi xəttə yaxın olan “Cumhuriyyət” və “Ulus” qəzetlərində Ağaoğlunun vəfatı dövlətin modernləşmə, çağdaşlıq konsepsiyası ilə əlaqələndirilir. “Ulus”un 20 may 1939-cu il buraxılışında isə “Bir Cümhuriyyət fikir adamı dünyasını dəyişdi” sərlövhəli nekroloq çap olunmuş, orada qeyd edilirdi ki, “Əhməd Ağaoğlu, Cümhuriyyət fikrinin elmi təməlini qoyanlardan idi” (Ulus, 1939, s. 1).

“İkdam” və “Son Posta” qəzetlərində Ağaoğlunun vəfatına dair yazılar

“İkdam” qəzeti də Cümhuriyyət qəzetində olduğu kimi Ağaoğlunun ölüm xəbəri verildikdən sonra onun həyatı “Ağaoğlunun Şəxsiyyəti” başlığı ilə təsvir edilir. “İkdam” qəzetinin Ağaoğlunun ölümü ilə bağlı yazı və xəbərlərə dövrün digər qəzetlərinə nisbətən daha çox yer ayırdığı görünür. Çox güman ki, bu, Ağaoğlunun bu qəzetin baş redaktoru olması ilə bağlıdır. Qəzetin 20 may 1939-cu il tarixli birinci səhifəsində “Elm bir ziyadır” başlığı ilə böyük türk aliminin vəfatı xəbəri verilmişdir. Xəbərdə türkçülük hərəkatının öncüsü, İstanbul və Ankara Hüquq fakültələrinin dəyərli alimi, bir çox qəzet nəşirlərinin müəllimi, maarifçi demokrat yazarlardan olan böyük mütəfəkkir, professor Əhməd bəy Ağaoğlunun dünyasını dəyişdiyi açıqlanıb. “İkdam” qəzetində dərc olunan “Bir dövr bağlandı” adlı yazı Ağaoğlunun həyatını milli ideya uğrunda mübarizə kimi təqdim etmiş, onun Qafqazdan Anadoluya uzanan həyat yolunu “*bir millətin oyanış səfəri*” kimi xarakterizə etmişdir (İkdam, 1939, s. 3). “Son Posta” qəzetində isə yazı daha çox emosional təsir daşıyır, burada Ağaoğlu “Türkün ağı və vicdanı” kimi təsvir olunur (Son Posta, 1939, s. 5).

“Yeni Sabah” qəzetində ictimai yaddaş aspekti

“Yeni Sabah” qəzetinin 23 may 1939-cu il sayında dərc olunan “Unudulmaz bir fikir adamı” adlı məqalədə müəllif Ağaoğlunun şəxsiyyətinin gələcək nəsillər üçün örnək olacağını bildirir: “O, türk gəncliyinə düşünməyi, soruşmağı və inamla çalışmaq əxlaqını öyrətdi” (Yeni Sabah, 1939, s. 3). Bu məqalələrin müqayisəli təhlili göstərir ki, Türkiyə mətbuatında Əhməd bəy Ağaoğlunun obrazı ideoloq, maarifçi və milli fikir adamı kimi təqdim olunmuşdur. Mətbuat diskursunda diqqətəlayiq bir məqam da ondan ibarətdir ki, bütün mənbələrdə Ağaoğlu həm Azərbaycan mənşəli ziyalı, həm də Türkiyə Cümhuriyyətinin intellektual dayaqlarından biri kimi qəbul edilir (Əliyev, 2020, s. 28).

Beləliklə, 1939-cu il Türkiyə mətbuatının diskursu Ağaoğlunun vəfatını milli ideologiyanın simvolik itkisi kimi qiymətləndirərək, onun fikirlərini müasir türk kimliyinin formalaşması ilə əlaqələndirir.

Nəticə

Əhməd bəy Ağaoğlu XX əsrin əvvəllərində türk dünyasının milli oyanış və modernləşmə prosesində mühüm rol oynamış ziyalılarındandır. Onun ideyaları təkcə Azərbaycan və Türkiyə tarixində deyil, ümumtürk mədəniyyətinin ideoloji təməllərinin formalaşmasında da böyük əhəmiyyətə malikdir. O, millətin tərəqqisini maarifçilik, hüquqi bərabərlik və milli özünüdərk kimi dəyərlər üzərində qurmağı zəruri hesab etmişdir. Türkiyədə “Məclisi-Məbusan” üzvü olmaqla yanaşı, Əhməd bəy Ağaoğlunun əsas məqsədi dərin böhran və tənəzzül içində olan türk dünyasının intibahına yardım etmək və türklərin dünyanın aparıcı millətləri ilə bir sırada durmasına nail olmaqdan ibarət idi. Xalqa və millətə xidmətin məkan və zaman tanımadığını hər məqamda dilə gətirən Əhməd bəy Ağaoğlunun “Türklük bölünmə qəbul etməyən bir tamdır. Məqsəd ona xidmətdir. Bu xidmət harada edilsə, müqəddəsdir, mübarəkdir!” fikri milli mənlilik şüurunun, demokratik təfəkkürün inkişafı və formalaşmasında xüsusi rolu ilə xalqımızın yaddaşında əbədi yaşayacaq.

1939-cu ildə onun vəfatı Türkiyə ictimai fikrində dərin iz buraxmış, aparıcı qəzetlərdə geniş işıqlandırılmışdır. “Son Telgraf”, “Tan”, “Ulus”, “Cumhuriyet”, “İkdam”, “Son Posta” və “Yeni Sabah” kimi qəzetlərdə dərc olunan yazılarda Ağaoğlunun həyatına və ideyalarına müxtəlif baxışlardan yanaşılsa da, ümumi məzmun baxımından bir-birini tamamlamışlar. Hər yazıda onun şəxsiyyəti millətin ideoloqu, maarifçi insan və türk dünyasının milli düşüncə öndəri kimi təqdim edilmişdir. Mətbuat materiallarının analizi göstərir ki, Əhməd bəy Ağaoğlunun obrazı Türkiyə ictimai şüurunda yalnız bir fərd kimi deyil, həm də milli özünüdərkən simvolik təəcəssümü formasında yaşayır. Onun haqqında yazılan nekroloqlar, publisistik yazılar türk mətbuatı və jurnalistika tarixində mühüm bir mərhələni təşkil edir.

Beləliklə, Əhməd bəy Ağaoğlunun ömrünün son günləri və dünyasını dəyişməsi haqqında xəbərlər Türkiyə mətbuatındakı yazılarda bir tərəfdən onun şəxsiyyətinə olan dərin hörməti əks etdirir, digər tərəfdən isə türk dünyasının intellektual tarixində onun davamlı təsirini sübut edir. Əhməd bəy Ağaoğlunun jurnalist olaraq yazdığı məqalələrdə, redaktoru olduğu qəzetlərdə, nəşr etdirdiyi kitablarda, fəaliyyət göstərdiyi dövlət və ictimai qurumlarda onun həyat amalı azad sözün, demokratik təfəkkürün inkişafına nail olmaq üçün təhsil aldığı Avropa mühitinin mütərəqqi ideyalarını cəmiyyətdə yaymağa çalışmaq olmuş və o, özündən sonra böyük bir mənəvi irs yaratmışdır.

Ədəbiyyat

1. Ağaoğlu, Ə. (1923). *Türk millətçiliyi və mədəni dirçəliş*.
2. Ağaoğlu, Ə. (2013). *Seçilmiş əsərləri*.
3. Ağaoğlu, A. (1933, May 29). Akın: *Gazetemizin yolu, dilegi ve tarzı*.
4. Çiftçi, F. (2018). Ahmed Ağaoğlu'nun vefatının Türk basınına yansımaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17), 162–180.
5. Cumhuriyet. (1939, May 20). Bir Cumhuriyet fikirçisi dünyasını dəyişdi.
6. Cumhuriyet. (1939, May 21). Acılı bir itki.
7. Əfəndiyev, R. (2010). *Azərbaycan ziyalıları və milli ideya*.
8. Əliyev, E. (2020). *Türk düşüncə tarixində Əhməd bəy Ağaoğlunun rolu*.
9. İkdam. (1939, May 20). Ağaoğlunun şəxsiyyəti.
10. İkdam. (1939, May 22). Bir dövr bağlandı.
11. Kaya, M. (2015). *Cumhuriyet dönemi Türk basınında aydın imajı*.
12. Qarayev, N. (2009). *Əhməd bəy Ağaoğlu və türkçülük ideyası*.
13. Qasımzadə, R. (1985). *Azərbaycan milli hərəkəti və mətbuat (1905–1918)*.
14. Son Posta. (1939, May 22). Türkün ağı və vicdanı.
15. Son Telgraf. (1939, May 20). Millət ideoloquunu itirdik.
16. Son Telgraf. (1939, May 20). Acı bir itki.
17. Tan. (1939, May 20). Ağaoğlunun evində gördüklərim.
18. Tan. (1939, May 20). Günün məsələləri.
19. Tan. (1939, May 21). Bir fikir adamının susan səsi.
20. Ulus. (1939, May 20). Bir Cumhuriyyət fikirçisi dünyasını dəyişdi.
21. Yeni Sabah. (1939, May 23). Unudulmaz bir fikir adamı.
22. Yılmaz, S. (2017). *Türk modernizminin ideoloqları: Əhməd Ağaoğlu və çağdaşlıq anlayışı*.

Daxil oldu: 03.09.2025

Qəbul edildi: 03.12.2025